

О. М. Хлонь, науковий співробітник
науково-методичного центру навчальних
закладів МВС України

СТАВЛЕННЯ ДО РИЗИКУ ЯК ЧИННИК, ЩО ВПЛИВАЄ НА МОТИВАЦІЮ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ДО ПОДАЛЬШОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Висвітлено проблеми ставлення до ризику як фактора, що впливає на мотивацію працівника правоохоронних органів до подальшої професійної діяльності.

Ключові слова: ризик; мотивація; стрес; працівник міліції; прагнення до успіху.

На мотивацію до подальшої професійної діяльності працівника правоохоронних органів впливає багато різних чинників. Одним із таких чинників є, безумовно, мотивація до ризику. Не є таємницею той факт, що у працівників правоохоронних органів, які досить часто стикаються із ризиком, схильність до нього висока, однак питання про те, наскільки яскраво прагнення до ризику відображає мотивацію до подальшої професійної діяльності й чи взаємозалежні відповідні величини – усе ще залишається актуальним.

Розв'язання вищевказаної проблематики може надати нам уявлення про те, як саме особа, котра здійснює свою професійну діяльність у сфері охорони правопорядку, сприймає подальшу перспективу продовжувати та вдосконалювати свою професійну діяльність, чи ставиться вона до неї як до необхідної складової свого життєвого шляху, що не дає особливого задоволення, чи як до професії, що допомагає виявити свою індивідуальність та здобувати суспільне визнання, матеріальні та духовні блага за рахунок здійснення діяльності на благо суспільства.

Варто зазначити, що проблематика взаємозв'язку ставлення до ризику та мотивації до подальшої професійної діяльності містить у собі необхідність розуміння основоположних знань з приводу природи та характеристики ризику як категорії, що суттєво впливає на вибір подальшої поведінки особи. І в цьому аспекті доцільно розглянути проблему більш детально.

Психологічна наука не могла обійти таке важливе та багатовимірне поняття, як ризик. Водночас відповідна категорія має низку характеристик, що ускладнюють її розуміння у руслі психології. Насамперед слід зазначити, що ризик можна пояснити як відображення у свідомості людини ймовірності того чи іншого явища. Тим не менше він тісно пов'язаний із такими категоріями, як воля, волевиявлення, бажання, почуття, емоції, навички та ін. Його взаємозалежність із такими феноменами, як успіх і невдача, також відображає вплив відповідного явища на подальшу поведінку індивіда. Ризик може стати причиною конструктивних або деструктивних реакцій, якими можуть бути стан стресу, дистресу, кризи, фрустрації. Саме тому потреба розуміння ставлення до ризику та ризику взагалі у психології більш ніж очевидна.

Розроблення цієї проблеми здійснювали вчені, серед яких варто назвати Т. Корнілову, Ю. Козелецького, О. Вдовиченко, Л. Александрову, К. Комарова та ін. Вивчення феномена ризику у наукових колах дало змогу встановити, що існують різні погляди на це поняття. Зокрема, одним із визначень ризику може бути те, що *ризик* – це ситуативна характеристика діяльності, яка полягає в невизначеності її результату і можливих несприятливих наслідках у разі невдачі. Цьому терміну відповідають три основні взаємозалежні значення: ризик – міра очікуваного неблагополуччя у разі неуспіху під час діяльності зумовленої сполученням імовірності невдачі та ступеня несприятливих наслідків у цьому разі; ризик – дія, що деяким чином загрожує суб'єктові втратою – програвшем, травмою, збитками; ризик – ситуація вибору між двома можливими варіантами дій, результат якого є проблематичним і пов'язаним із можливими наслідками: менш привабливими, але більш надійними і більш привабливими, але менш надійними.

Крім того, у цій галузі категорію ризику розкривають в аспекті прийняття рішень ризику – активного надання переваги суб'єктом небезпечному варіанту дій перед безпечним [1, с. 429–430].

Наступним поясненням цього феномена може бути те, що останній може означати: звернення до діяльності у разі відсутності впевненості в досягненні її мети; дію, спрямовану на привабливу ціль, досягнення якої пов'язане для людини з

елементами небезпеки, загрозою втрати, неуспіху, програшу, травми, захворювання, смерті та ін.; ситуативну характеристику діяльності, яка містить непередбаченість результату та можливі неблагополучні наслідки у разі невдачі [2, с. 87]. Обставини пов'язані із ризиком передбачають можливість вибору із двох альтернативних варіантів поведінки: ризикованого – пов'язаного з ризиком та надійного – тобто такого, який гарантує збереження досягнутого.

Перевага ризикованих варіантів діяльності людини над обережною поведінкою не завжди виглядатиме як боротьба двох конкуруючих тенденцій – надії на успіх і страху перед невдачею. Психологічними дослідженнями виявлено наявність тенденції до безкорисливого ризику, коли перевага небезпечних варіантів поведінки людини над безпечними виглядає безкорисною з погляду поставлених перед суб'єктом завдань. Така спонтанна активність іноді переживається суб'єктом як прагнення до небезпеки. Цій тенденції належить важлива роль в припущенні підвищеної схильності до ризику [3, с. 29]. У свою чергу, ризиковане завдання, відповідно до повсякденного розуміння цього визначення, це ситуація, в якій є невизначеність відносно результатів, що будуть отримані, а найбільш характерна риса ризикованих завдань – невизначеність [4, с. 50–51].

Дослідження категорії ризику спрямоване на визначення багатьох перемінних. Серед них можна зазначити характер та закономірності поведінки особи у відповідних умовах, дослідження причин, умов та обставин, які змушують одних осіб уникати ризику, а інших добровільно ставити себе у складні ситуації тощо [2, с. 88]. Узагальнюючи їх, можна відзначити, що такі напрацювання поділяються на ті, які сприяли створенню концепцій, теорій і моделей, що дають змогу пояснити механізми виникнення та вияву ризику [5], та ті, які сприяли дослідженню конкретних дій ризику у різних видах професійної діяльності [6]. Умовно можна виділити три підходи до вияву ризику людиною: підхід, заснований на аналізі природних процесів у ставленні психіки з урахуванням віку [7]; підхід, орієнтований на вивчення вияву ризику з урахуванням впливу на особистість певних, виховних та психокорекційних технологій [8]; підхід, заснований на вивченні специфіки

впливу на ризик конкретних умов навчально-професійної та трудової діяльності [9].

Отже, у психології не має єдиного підходу до розуміння цього явища, однак значний обсяг досліджень надає можливість зробити певні висновки. Відповідно до сутності наукового розуміння феномена ризику у психології слід узагальнити, що останній може розглядатися як чинник, що впливає на людину, та як чинник, що утворюється у зв'язку з цими конкретними мотивами. І в тому і в іншому разі необхідним елементом наукового уявлення про ризик буде взаємозалежність впливу відповідної категорії на свідомість людини, яка ризикує, а також зміна її подальшої поведінки.

Одним із основних завдань, що стали перед науковцями, які досліджували природу ризику, було встановлення показників ризику під час прийняття рішень, тобто коли, за яких обставин і наскільки значним має бути ризик, щоб особа прийняла відповідне рішення. Оптимальне розв'язання цієї проблеми засноване на максималізації сумісного ефекту математичного очікування і ризику. Важливе місце тут посідає теорія переваги портфелів, яка трактує ризик як визначальну перемінну [4, с. 195–197].

Наступною теорією, яка досліджувала ризик, є теорія Р. Кетлінського. Основною проблематикою її було визначення питань: як люди, які вирішують завдання в діяльності, сприймають ризик та чому одні альтернативи здаються їм більш ризикованими [4, с. 204], а інші ні. У процесі дослідження було встановлено, що оцінюючи ризик, люди беруть до уваги дві змінні: суб'єктивну вірогідність програшу та величину програшу. Проте величина виграшу не справляє ніякого впливу на їх сприйняття, з чого можна припустити, що ризик у лотереях люди сприймають як очікуваний збиток [4, с. 206]. Відповідна позиція порушує низку дискусій.

У психології, поряд з теоріями переваги портфелів, теорією Р. Кетлінського та низкою інших, застосовуються також такі: теорія прагнення до успіху (theory of achievement motivation), створена Мак-Клейандом і Дж. Аткинсоном, які продовжували традиції Левіна і Толліна [10; 4, с. 349], теорія мотивації досягнення, теорія рішень та концепції надситуативної активності, теорія концепції мотивації [2, с. 88]. Існує також теорія адитивного ризику та теорія очікуваного

ризик [4, с. 209]. Адитивна теорія визначає ризик як звершену різницю дисперсії та математичного очікування [4, с. 214]. Відносно теорії очікуваного ризику, то тут слід зазначити, що дослідник цієї теорії Л. Хуанга вивчав її на прикладі змішаних лотерей. Ця теорія не дає однозначної відповіді на те, як люди трактують поняття ризику, хоч і має високу прогностичну цінність [4, с. 218]. Трапляється думка про те, що природа ризику подібно як почуття прекрасного залежить лише від індивідуальних критеріїв оцінювання [4, с. 195]. Кожна особа, як і кожна ситуація, індивідуальна, саме тому різні люди будуть вести себе по-різному в конкретних ризикованих ситуаціях. Розподілення в поведінці спостерігаються в людей у зв'язку з: різними особистісними ознаками, конкретними умовами навчально-професійної підготовки, професійним вибором та ін. Відповідну тезу підтверджують також дослідження науковців. Так, О. В. Вдовиченко зазначає, у проведених дослідженнях були виявлені певні закономірності: більш високими значеннями ризику відзначаються курсанти-правознавці та курсанти військових вузів III курсу, а середні та відносно невеликі вияву ризику притаманні студентам-психологам і курсантам військових вузів I курсу. У студентів-інженерів, у свою чергу, виявлено низький рівень ризику [11, с. 12].

Особливості характеру та індивідуальна схильність до ризику також тут має місце. Так, під час дослідження схильності до ризику було встановлено, що розрізняються такі типи людей:

несхильний до ризику – особа, яка віддає перевагу більш надійним здобуткам, навіть якщо вони в середньому нижчі можливих. Індивід, для якого характерна понижуюча гранична корисність загального обсягу здобутків, буде діставати менш користі від проектів з невизначеними здобутками, ніж від надійного проекту, навіть якщо їх середній очікуваний дохід однаковий. Такий індивід буде відмовлятися від деяких ігор, оскільки він не схильний до ризику, що характеризується таким чином. Цей індивід надає перевагу середньому розміру прибутку та негативно ставиться до дисперсії варіантів. У деяких випадках ця характеристика правильна, але не для всіх функцій корисності, які враховують схильність до ризику. Наприклад, з допомогою логарифмічної функції корисності можна знайти два проекти з рівними середніми значеннями, з

яких не схильний до ризику індивід прагне вибрати проект з більш високим показником дисперсії;

нейтральний до ризику – це людина, яка байдуже ставиться до дисперсії очікуваних результатів. Такий індивід керується постійною граничною корисністю загального обсягу здобутків і зацікавлений тільки в середньому значенні очікуваних від проектів результатів без їх розподілення;

любитель ризикувати – людина, яка віддає перевагу проектам, що відрізняються дисперсністю можливих результатів, проекту, який дає середній виграш. Індивід з такими перевагами завжди намагається взяти участь у ризикових заходах, які мають рівні шанси на успіх, а іноді і менші. Слід розрізняти любителя ризику такого роду від гравця, який ризикує заради розваги. Азартних людей, які ризикують заради розваги достатньо, на відмінну від систематичних любителів ризику. Багато з тих, хто грає на перегонах чи в лотереї, однак намагаються страхувати свої будинки. Вони беруть участь у грі, за якою, ідучи на обмежений ризик, мають мало шансів на великий виграш і водночас вважають за ліпше не ризикувати та страхують свої будинки [12, с. 637].

Думка відносно природного ставлення до ризику заперечується деякими вченими. Як указує Ю. Козелецький, що схильність до ризику є однією з рис особистості як і поділ людей на перестраховальників та сміливців не правильні [4, с. 346]. Він вважає, що ступінь ризику, на який ідуть люди, прийнявши певне рішення, залежить головним чином від самої проблеми, що ж стосується обставин, саме вони роблять з людей або любителів ризику, або перестраховальників, а отже, не існує осіб, які відчувають відразу до ризику у всіх випадках прийняття рішень, або завжди люблять ризикувати [4, с. 447].

На нашу думку, на прийняття індивідуумом рішення про дії пов'язані з ризиком впливає комплекс чинників, який складається з сукупності елементів. До них можна віднести: зовнішні обставини, емоційний стан, впевненість в собі, попередній досвід, вольова регуляція та саморегуляція, вірогідність настання події, характер заподіяної шкоди, відношення до цієї шкоди, значущість відповідного результату, ступінь соціалізації, готовність слугувати суспільним інтересам та ін. [13, с. 12]. Ставлення до ризику може також залежати від

темпераменту. Меланхолік не буде активним чи екстравертом, саме тому до ризику буде схильним менше, на відміну, наприклад, від холерика. На рівень ризику впливає оригінальність мислення, гнучкість розуму, рівень тривожності, самостійність, рішучість, екстравертність, чи інтровертність, егоїзм чи альтруїзм та ін. [11, с. 7].

Важливим є також питання про ставлення до успіху або невдачі та впливу відповідного ставлення на поведінку під час прийняття ризикованих рішень. Експериментальні результати багатьох досліджень свідчать про те, що особи з високою мотивацією досягнення мети дійсно розглядають як найбільш прийнятних виборів такі, суб'єктивна вірогідність досягнення мети яких розміщується у сфері середніх значень. Найлегші та найважчі цілі обирають люди з високою мотивацією уникнення невдачі. Мотиви досягнення успіху та уникнення невдачі виступають особистісними перемінними, пов'язаними з іншими базовими характеристиками особистості, наприклад, із самооцінкою [14, с. 43–44]. Крім того, до критеріїв, прийняття ризику відносять ініціативність, уміння встигати реагувати на нову ситуацію [13, с. 13].

Наявність або відсутність певних переконань, наприклад, зобов'язань, почуття обов'язку тощо також сприяють прийняттю більшого ступеня ризику, незважаючи на те, що останній може бути і невмотивований. Відсутність їх, перевага егоїзму, легкодухість навпаки змушує особу нехтувати навіть найменшими виявами ризику, якщо вони нічого не пропонують цій особі. У цьому разі мотивація працівника міліції до суспільно корисної діяльності, самовираження в діяльності, що сприяє досягненню правопорядку, буде сприяти, оптимізації рівня прийняття ризику.

Якщо людина ставиться легковажно до певної ситуації, то ризикувати вона буде більше, на відміну від особи, яка серйозно ставиться до неї та оцінює шкоду, яка буде спричинена досить високо, саме тому чинник ставлення людини до діяльності пов'язаної з ризиком також буде мати суттєве значення. Для поведінки працівника міліції в умовах ризику суттєво як індивід здатний і чи може за наявною інформацією оцінити цю шкоду, наскільки швидко він аналізує її достовірність, а за наявності побічної шкоди також і те як можуть вплинути події на неї.

Якість усвідомлення особою певних подій, насамперед, залежить від підготовки до них, конструктивного або деструктивного впливу на неї. Приміром, невелика раптова удача може надихнути людину, яка не в змозі оцінити повністю об'єктивно ситуацію, та спонукає її до вчинення непередбачуваних дій. (На такому принципі ґрунтується система виграшів в ігрових автоматах, коли людина виграє мало, але програє значно більше.)

Прагнення до ризику взаємозалежне від адаптаційних можливостей особистості. Так, якщо індивід здійснює діяльність, яка вимагає прийняття ризикованих рішень, як, наприклад працівник міліції, то вона наділена високим ступенем адаптивності, що впливає в подальшому на її поведінку. У цьому разі йдеться про ставлення до ризику як про необхідний елемент службової діяльності. Відсутність чітко визначених меж ризику може призвести до непоправних наслідків. Слід також зауважити, що постійне перебування в умовах ризику та небезпеки психологічно виснажує. Звертаючись до відомостей про поведінку особи у складних обставинах, зазначимо, що значні події вичерпують адаптаційні резерви людини та знижують “адаптаційний бар'єр”. У цьому випадку порушується баланс, який утворився між особистістю та середовищем.

У правоохоронній діяльності таке питання більш складне для вирішення, адже вирахувати межі ризику в певних обставинах іноді буває занадто складно, саме тому рішення приймається на розсуд виконавця. Водночас об'єктивна величина ризику та її суб'єктивне розуміння особою, яка приймає ризиковані рішення, цілком різні речі. Так однією із психологічних характеристик ризику є те, що наявність небезпеки може зумовити небажання її усвідомлювати. У. Бек стверджує, що: “... зі зростом небезпеки росте і вірогідність невизнання, применшення серйозності ситуації. На те є причини, адже ризики виникають завдяки знанню, і тому можуть бути применшені або просто витіснені з поверхні свідомості. Те, що для голоду їжа, для усвідомлення ризику – його відсторонення чи інтерпретація. Так як уникнути ризику (для себе) повністю ніхто не може, зростає значення помилкової інтерпретації. Процес усвідомлення ризиків, таким чином, завжди обернений. Хвилювання та спокій можуть мати одну і ту ж

причину – неможливість уявити масштаби небезпеки, з якою приходится жити” [15, с. 91]. Оскільки ризик не вичерпується наслідками, які вже настали, та заподіяною шкодою, в них знаходить вираження суттєва компонента майбутнього, а також те, що ризик має справу з передбаченням [15, с. 38].

Однак це може стати причиною того, що подальше прогнозування подій та наслідків, завдяки необ’єктивному усвідомленню, витісненню або гіперболізації ризиків, може бути викривлене, саме тому небажання об’єктивно оцінювати ризик, викликає автоматичне прийняття на себе всіх результатів такого підходу до справи із втратою можливості попередження, уникнення, мінімізації отриманих наслідків. Таким чином, наявна серед працівників міліції легковажність, халатність, невинуватий розрахунок на уникнення негативних наслідків тощо, створює всі підстави для прийняття на себе інколи невинуватого ризику і, як наслідок, створення небезпечних ситуацій.

У таких випадках необхідно вчити працівника кримінальної міліції оцінювати обставини об’єктивно і не зневажати заходи, спрямовані на зменшення ризику, та на виконання поставлених завдань, намагатися виконувати такі зобов’язання розумно та якісно. Варто зазначити, що від уміння діяти в ризикованих ситуаціях часто залежить здоров’я, життя інших людей, або самого працівника міліції. Підвищену схильність до ризику необхідно корегувати засобами психокорекції. Розглядаючи це питання, зазначимо, що психокорекцією можна визначати систему заходів, що спрямована на виправлення прогалин поведінки людини за допомогою спеціальних методів психологічного впливу, важливим елементом оптимізації ставлення до ризику є ефективна підготовка працівника до складних ситуацій, що суттєво вдосконалює можливості працівника міліції опиратися негативним чинником психологічного впливу [16, с. 37]. Важливим чинником оптимізації ставлення до ризику є підготовка працівника до складних ситуацій, яка суттєво вдосконалює можливості працівника міліції опиратися негативним чинником психологічного впливу. Безумовно, що в певних випадках особа володіє комплексом умінь та навичок за допомогою спадкових якостей, схильностей до того чи іншого виду діяльності та ін. Однак без своєчасного та систематичного

розвитку відповідних особливостей досягти позитивних результатів у професійній діяльності не є можливим.

Отже, підсумовуючи сказане, зазначимо, що ризик це складне явище, яке залежить від багатьох чинників. Формування їх буде сприяти більш ефективній адаптації до професійної діяльності, а отже, мотивація працівникам до виконання професійних завдань буде перебувати на оптимальному рівні. Сійка потреба до високого рівня ризику взаємозалежна від багатьох чинників, якщо і буде впливати на підвищення мотивації до професійної діяльності, то матиме низку прогалин у зв'язку з тим, що працівник міліції менш уважно ставитиметься до різних небезпек і буде менш відповідальним. Низький рівень ставлення до ризику, у свою чергу, негативно впливатиме на мотивацію до професійної діяльності, адже особа намагатиметься уникати виявів ризику у своїй діяльності, а тому взагалі буде менш активною. Регулюванню рівня ризику серед працівників сприятиме своєчасна діагностика та психокорекція, а також належна підготовка до професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / Шапар В. Б. – Х. : Прапор, 2005. □– 640 с.
2. Альгін А. П. Риск и его роль в общественной жизни / Альгін А. П. – М. : Мысль, 1989. – 187 с.
3. Психологический словарь / [Айренетянц А. Г., Альтман Я. А., Анохин П. К. и др.]. – М. : Педагогика, 1983. – 447 с.
4. Козелецкий Ю. Психологическая теория решений / Козелецкий Ю. ; пер. с польск. Г. Е. Минца, В. Н. Поруса ; под ред. П. В. Бирюкова и С. К. Тихомирова. – М. : Прогресс, 1979. – 504 с.
5. Альтшуллер Г. С. Алгоритм изобретения [изд. 2-е, испр. и доп.] / Альтшуллер Г. С. – М. : Моск. рабочий, 1973.
6. Калашников Г. А. Некоторые пути преодоления страха в процессе физического воспитания / Калашников Г. А. – М., 1961. – 129 с.
7. Захаров А. И. Как преодолеть страхи у детей / Захаров А. И. – М. : Педагогика, 1986. – 109 с.
8. Наенко Н. И. Психическая напряженность / Наенко Н. И. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 112 с.

9. Крошко В. П. Теоретические и практические проблемы профессионального (оперативного) риска в деятельности органов внутренних дел / Крошко В. П. – К., 1995.
10. Atkinson J. W. A theory of achievement motivation / J. W. Atkinson, N. T. Feather. – New York, 1969.
11. Вдовіченко О. В. Прояв та корекція ризику у студентів, які навчаються за різними освітньо-професійними програмами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / О. В. Вдовіченко. – Х., 2003. – 16 с.
12. Блек Дж. Экономика : Толковый словарь : Англо-русский / Блек Дж. – М. : ИНФРА-М ; Изд-во “Весь мир”, 2000. – 840 с.
13. Риски жизни и рыночного предпринимательства в современном обществе : сб. науч. статей / под ред. Н. П. Заливского. – Архангельск : Поморский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, 2001. – 47 с.
14. Корнилова Т. В. Психология риска и принятия решения : учеб. пособие для студентов вузов / Корнилова Т. В. – М. : Аспект-пресс, 2003. – 286 с.
15. Бек Ульрих. Общество риска. На пути к другому модерну / Бек Ульрих ; пер. с нем. В. Седельник, Н. Федорова. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 383 с.
16. Іванова О. В. Психологія : вступ до спеціальності : навч. посіб. / Іванова О. В., Москалюк Л. М., Корсун С. І. – К. : Центр учбової л-ри, 2013. – 184 с.